

Plenul Curții Supreme de Justiție

HOTĂRÎRE

Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale
Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților
fundamentale

Respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale constituie însăși esența unei societăți democratice, iar obligația statelor de a se conforma cu bună-credință obligațiilor asumate constituie un principiu fundamental al răspunderii internaționale a statelor, încălcarea acestei obligații constituind un act ilicit și deschizând posibilitatea corelativă de reacție prin mijloace și măsuri admise în dreptul internațional împotriva încălcării acestei obligații.

Un instrument juridic de largă rezonanță, atât prin procedura pe care a instituit-o, cât și prin spectrul larg al drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului cărora li se consacră, îl constituie Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care a fost ratificată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova din 24 iulie 1997, în vigoare pentru Republica Moldova din 12 septembrie 1997.

Prin aderarea la Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (în continuare Convenția Europeană), Republica Moldova și-a asumat obligația de a garanta respectarea și apărarea drepturilor și a libertăților fundamentale, proclamate de Convenție, tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția sa.

Responsabilitatea primară de a asigura respectarea drepturilor și libertăților fundamentale prevăzute de Convenția Europeană, potrivit *principiului subsidiarității*, îi revine Statului. Acest principiu prezumă faptul că, înainte de a apela la instituțiile Convenției, orice reclamant trebuie să fi adresat plîngerea sa tuturor acelor instituții naționale care ar putea oferi un remediu eficient și adecvat în împrejurările cauzei, deoarece Statul respondent „*trebuie să aibă mai întâi șansa de a redresa situația la care se face referire prin propriile mijloace și în cadrul sistemului juridic național*”.

Totodată, acest principiu reflectă nu numai existența remediilor de redresare, dar și obligația primordială a tuturor autorităților, în special a instanțelor de judecată, de a preveni încălcările prin aplicarea directă a Convenției Europene în deciziile sale.

Astfel, în vederea asigurării respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în scopul aplicării corecte și uniforme de către instanțele judecătorești, la examinarea cauzelor, a prevederilor Convenției Europene și a Protocoalelor ratificate la ea de către Republica Moldova, Plenul Curții Supreme de Justiție, în temeiul art. 2 lit. e), art. 16 lit. c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție, dă următoarele explicații:

1. Convenția Europeană și Protocoalele adiționale la ea (nr. 1,2,3,4,5,6,7,8 și 11) constituie tratate internaționale la care Republica Moldova este parte, la

aplicarea cărora instanțele judecătorești urmează să țină cont de prevederile art. 4 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova, de prevederile hotărîrii Curții Constituționale nr. 55 din 14 octombrie 1999 „Privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova” din care rezultă că, Convenția Europeană constituie o parte integrantă a sistemului legal intern și, respectiv, prevederile ei trebuie aplicate direct ca o oricare altă lege a Republicii Moldova, ultima avînd prioritate față de restul legilor interne care îi contravin.

Acest fapt rezultă și din conținutul art. 53 din Convenția Europeană, potrivit căruia nici o dispoziție din prezenta Convenție nu va fi interpretată ca limitînd sau aducînd atingere drepturilor omului și libertăților fundamentale, care ar putea fi recunoscute conform legilor oricărei părți contractante sau oricărei alte convenții la care această parte contractantă este parte.

În același timp, atît Codul de procedură civilă, cît și Codul de procedură penală prevăd că tratatele internaționale au prioritate față de legislația internă și cer judecătorilor să aplice direct prevederile tratatelor internaționale.

În acest sens, sarcina primordială cu privire la aplicarea prevederilor Convenției Europene revine instanțelor naționale. Astfel, la judecarea cauzelor, instanțele de judecată trebuie să verifice dacă legea sau actul, care urmează a fi aplicate și care prevede drepturi și libertăți proclamate de Convenția Europeană, sînt compatibile cu prevederile acesteia.

În caz de incompatibilitate, instanțele judecătorești vor aplica direct prevederile Convenției Europene, despre acest fapt fiind menționat în actele judecătorești de dispoziție pronunțate.

2. Unica instanță care este în drept să dea interpretări oficiale privind aplicarea Convenției Europene, prin intermediul hotărîrilor sale, este Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO).

În sensul art.46 din Convenția Europeană, hotărîrile CEDO au **forță obligatorie**.

În conformitate cu prevederile acestui articol, înaltele părți contractante s-au angajat să se conformeze hotărîrilor definitive ale Curții în litigiile în care ele sunt părți. Adică, interpretările CEDO cuprinse în hotărîrile sale, adoptate în privința Republicii Moldova, sînt obligatorii pentru instanțele judecătorești.

Totodată, instanțele judecătorești, în scopul respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale, urmează să ia în considerare și jurisprudența CEDO stabilită în hotărîrile sale în raport cu alte state – părți la Convenția Europeană.

În această ordine de idei, instanțele judecătorești vor aplica jurisprudența CEDO în cazul în care circumstanțele cauzei ce se examinează sînt similare circumstanțelor care au fost examinate de către CEDO și asupra cărora aceasta s-a pronunțat.

În context se mai reține că, în conformitate cu art.7 alin.(8) și (9) Cod de procedură penală, hotărîrile definitive ale Curții Europene a Drepturilor Omului sînt obligatorii pentru organele de urmărire penale, procurori și instanțele de judecată. La fel, deciziile Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție pronunțate ca urmare a examinării recursului în interesul legii sînt obligatorii pentru instanțele

de judecată în măsura în care situația de fapt și de drept pe cauză rămîne cea care a existat la soluționarea recursului.

Suplimentar celor reținute, se mai menționează că teoria marjei de apreciere ca un alt corolar al interpretării Convenției Europene vine să complimenteze rolul subsidiar al însăși CEDO în raport cu rolul primordial al instanțelor naționale.

CEDO nu este o instanță supremă sau chiar superioară instanțelor naționale, ci este un institut cu drept unic de interpretare a Convenției Europene și trebuie să beneficieze de constatările acestora. Doar în cazul în care constatările instanțelor vin în contradicție cu standardele Convenției Europene și cu practica instituită a CEDO, ultima poate interveni să corecteze și să le ghideze în direcția corectă. În acest sens, marja de apreciere este un element de care CEDO trebuie să ia act și să respingă dreptul la această discreție a instanțelor doar în situațiile în care instanțele naționale și autoritățile depășesc limitele marjei de apreciere.

3. Se va ține cont de faptul că, întru evitarea încălcărilor drepturilor omului și a libertăților fundamentale, inclusiv limitarea lor nejustificată, jurisprudența CEDO se va lua în considerare de către instanțele judecătorești nu numai la aplicarea prevederilor Convenției Europene și a Protocoalelor sale, dar și la aplicarea altor tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (lit. „c” alin. (3) al articolului 31 din Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor din 23 mai 1969, ratificată prin Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova din 04.08.1992).

4. Convenția Europeană reglementează în principal drepturi substanțiale, pe care statele s-au obligat conform art. 1 să le asigure tuturor persoanelor ce se află sub jurisdicția sa.

Jurisprudența CEDO atestă în acest sens că Statul este responsabil pentru omisiunile autorităților cărora le-a delegat sarcini în vederea respectării drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului și care nu au întreprins măsuri prompte și adecvate în vederea executării acestora.

Sub aspectul prevederilor Convenției Europene și a Protocoalelor sale, în interpretarea CEDO, prin limitarea drepturilor și libertăților omului (imixtiunea în drepturile și libertățile omului) se subînțeleg orice decizii, acțiuni (inacțiuni) ale autorităților de stat, ale autorităților publice locale, ale persoanelor cu funcție de răspundere, ale funcționarilor publici ai organelor de stat sau municipale, precum și a altor persoane care, în urma adoptării sau executării (neexecutării) în privința unei persoane a cărei drepturi se pretind a fi încălcate, creează obstacole în realizarea drepturilor și libertăților acesteia. *De exemplu, reieșind din practica CEDO, utilizarea imaginii fără consimțămîntul persoanei constituie o limitare a drepturilor corespunzătoare garantate de Convenție.*

5. Instanțele de judecată vor ține cont de faptul că deciziile, acțiunile (inacțiunile) autorităților de stat, autorităților administrației publice locale, ale persoanelor cu funcție de răspundere, judecătorului, inclusiv a ofițerului de urmărire penală și a procurorului, a funcționarului de stat sau municipal, trebuie să corespundă nu doar legislației Republicii Moldova, dar și principiilor generale

unanim recunoscute, normelor dreptului internațional, tratatelor internaționale ratificate de Republica Moldova, inclusiv Convenției Europene și Protocoalelor sale în interpretarea Curții Europene (art. 4 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova, art. 2 și 12 Cod de procedură civilă, art. 2 și 7 Cod de procedură penală). De exemplu, probele nu sunt admisibile în cauză atât în cazul când ele sunt obținute cu încălcarea procedurală a legislației Republicii Moldova, cât și în cazul când ele au fost obținute cu încălcarea Convenției Europene și a Protocoalelor sale în interpretarea Curții Europene.

6. În sensul art. 54 din Constituția Republicii Moldova, potrivit prevederilor Convenției Europene și a Protocoalele sale, orice restrângere a drepturilor și a libertăților omului trebuie să se bazeze pe lege; să urmărească un scop social-semnificativ, legitim (de exemplu, siguranța publică, protecția moralității, a drepturilor și intereselor legitime ale altor persoane), să fie necesară într-o societate democratică (să fie urmărită proporțional cu un scop social, legitim).

Neîndeplinirea uneia din aceste trei condiții duce la încălcarea drepturilor și a libertăților omului, care se bucură de o protecție jurisdicțională în condițiile legii.

Unele drepturi și libertăți ale omului garantate de Convenția Europeană și de Protocoalele sale nu pot fi limitate în nici un caz, acestea avînd un caracter absolut (dreptul la viață - art. 2 și interzicerea torturii – art.3).

În acest aspect, CEDO a statuat în repetate rînduri că art. 3 din Convenția Europeană consfințește una din valorile fundamentale ale unei societăți democratice. Chiar și în cele mai dificile circumstanțe, precum lupta împotriva terorismului și a crimei organizate, ***Convenția interzice, în termeni absoluți, tortura și tratamentele sau pedepsele inumane ori degradante.***

Spre deosebire de majoritatea normelor Convenției Europene și ale Protocoalelor nr. 1 și nr. 4, art. 3 nu conține prevederi care să permită excepții, iar conform art. 15 § 2, nici o derogare de la prevederile sale nu este permisă, chiar dacă este cazul unui pericol public care amenință viața națiunii (a se vedea *Selmouni v. France* [GC], nr. 25803/94, § 95, ECHR 1999-V, și *Assenov and Others v. Bulgaria*, hotărîrea din 28 octombrie 1998, § 93, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII).

7. Instanțele de judecată la judecarea cauzelor trebuie să justifice, în toate cazurile, ținînd cont de circumstanțele de fapt stabilite, necesitatea limitării drepturilor și a libertăților omului.

Se va avea în vedere că limitarea drepturilor și a libertăților omului se permite doar în cazul în care există temeiuri suficiente și admisibile pentru o astfel de limitare, și în cazul în care există un echilibru între interesele legitime ale persoanei ale cărei drepturi sau libertăți sunt limitate și interesele legitime ale altor persoane, ale statului sau societății.

Circumstanțele stabilite de către instanța de judecată, care atestă despre necesitatea limitării drepturilor și libertăților persoanei, urmează să fie motivate și reflectate în actele judecătorești.

8. În conformitate cu principiile generale unanim recunoscute și normele dreptului internațional, cu dispozițiile articolelor 1 și 34 din Convenția Europeană în interpretarea CEDO, în scopul restabilirii drepturilor omului și a libertăților încălcate, instanța de judecată urmează să stabilească faptul încălcării acestor drepturi și libertăți, reflectînd circumstanțele constatate în actul judecătoresc. Prejudiciile cauzate prin astfel de încălcări, material și (sau) moral se compensează în modul stabilit de lege.

La stabilirea cuantumului despăgubirilor pentru prejudiciul moral, instanțele de judecată vor lua în considerație cuantumul despăgubirii echitabile pentru prejudiciul moral, acordat de către CEDO pentru o încălcare similară.

Se reține că, casarea sau modificarea unui act judecătoresc de dispoziție, pronunțarea căruia a avut loc cu încălcarea prevederilor Convenției Europene sau a Protocoalelor sale, în funcție de circumstanțele cauzei, constituie un temei suficient pentru a restabili drepturile și libertățile încălcate, totodată, reprezentînd în sine și o satisfacție echitabilă, fără a fi încasat prejudiciul moral. De exemplu, anularea hotărîrii pronunțate în urma unui proces de judecată, care a avut loc într-o ședință de judecată închisă cu încălcarea dispozițiilor art. 23 Cod de procedură civilă, art. 18 Cod de procedură penală sau a art. 316 Cod de procedură penală, și examinarea cauzei în ordine de apel în ședință publică va confirma faptul restabilirii dreptului justițiabilului la un proces de judecată în ședință publică.

9. Conform art. 15 din Constituția Republicii Moldova, cetățenii Republicii Moldova beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi.

Cu toate acestea, persoana poate să refuze să-și exercite drepturile și libertățile sale, inclusiv cele cu caracter procedural. În acest caz, refuzul trebuie să fie întotdeauna explicit, benevol și nu trebuie să contravină legislației Republicii Moldova, principiilor generale unanim recunoscute, normelor dreptului internațional și tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.

Voința persoanei privind refuzul de a-și exercita drepturile și libertățile sale trebuie să fie exprimată în formă scrisă (declarația scrisă, proces-verbal și alte înscrisuri anexate la materialele cauzei, care indică direct la faptul renunțării). Spre exemplu, procesul a fost încetat în temeiul art. 265 lit. c) Cod de procedură civilă, deoarece reclamantul a renunțat la acțiune, renunțul fiind admis de instanță.

La fel, dovadă a voinței persoanei privind refuzul de a-și exercita drepturile și libertățile sale o poate constitui și inacțiunea acesteia. Ex.: cazul prevăzut în art. 267 lit. g) Cod de procedură civilă, instanța judecătorească va scoate cauza de pe rol dacă reclamantul citat legal nu s-a prezentat în ședință de judecată, nu a comunicat instanței motivele neprezentării sau motivele sînt considerate de instanță ca fiind neîntemeiate, sau nu a solicitat examinarea pricinii în absența sa, iar pîrîtul nu a solicitat soluționarea pricinii în fond.

În sensul art. 412 alin. (4) Cod de procedură penală și a art. 6 § 1 din Convenția Europeană, în interpretarea CEDO, instanța de apel nu este în drept să examineze cauza penală în lipsa persoanei care a fost condamnată la privațiune de libertate, cu excepția cazului în care persoana își exprimă în mod clar dorința de a

nu se prezenta la examinarea apelului. Astfel, în acest sens se aplică regula de la judecarea cauzelor în prima instanță prevăzută de art. 321 alin.(2) pct.2) Cod de procedură penală, *judecarea cauzei în lipsa inculpatului poate avea loc în cazul când inculpatul, fiind în stare de arest, refuză să fie adus în instanță pentru judecarea cauzei și refuzul lui este confirmat și de apărătorul lui.*

Renunțarea la apărător, în sensul art.71 Cod de procedură penală, poate fi acceptată de către procuror sau instanță numai în cazul în care ea este înaintată de către bănuیت, învinuit, inculpat în mod benevol, din proprie inițiativă, în prezența avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat. Nu se admite renunțarea la apărător în cazul în care ea este motivată prin imposibilitatea de a plăti asistența juridică sau este dictată de alte circumstanțe.

Totodată, procurorul sau instanța este în drept să nu accepte renunțarea bănuیتului, învinuitului, inculpatului la apărător în cazurile prevăzute în art.69 alin.(1) pct.2)-12) Cod de procedură penală, precum și în alte cazuri în care interesele justiției o cer. Determinarea faptului că interesele justiției cer asistența obligatorie a apărătorului ține de competența procurorului sau a instanței și depinde de: 1) complexitatea cazului; 2) capacitatea bănuیتului, învinuitului, inculpatului de a se apăra singur; 3) gravitatea faptei, de săvârșirea căreia persoana este bănuیتă sau învinuită, și de sancțiunea prevăzută de lege pentru săvârșirea ei. Admiterea sau neadmiterea renunțării la apărător se decide de către procuror sau de instanță prin hotărâre motivată.

În acest sens se mai reține că, în conformitate cu art. 6 § 3 lit. c) din Convenția Europeană, în interpretarea CEDO, acuzatul are dreptul să se apere singur sau să fie asistat de un apărător ales de el, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer.

Instanțele judecătorești urmează să explice în mod exhaustiv conținutul acestei norme de drept și, în conformitate cu legislația Republicii Moldova, să asigure punerea ei în aplicare.

10. Conform jurisprudenței CEDO, în care Curtea a statuat în mod constant, le revine în primul rând instanțelor naționale competența de a interpreta legislația internă, în special de reguli de natură procesuală.

Prin urmare, alături de alte drepturi substanțiale pe care statele s-au obligat să le asigure, în temeiul art. 1, tuturor persoanelor ce se află sub jurisdicția lor, Convenția Europeană reglementează două drepturi procedurale (în materia civilă), care „se concretizează în garanții cu privire la punerea în valoare a drepturilor și libertăților ce îi sînt recunoscute persoanei în fața instanțelor judecătorești”:

- dreptul la un proces echitabil (art. 6 din Convenția Europeană);
- dreptul la un recurs efectiv (art. 13 din Convenția Europeană).

11. Articolul 6 § 1 din Convenția Europeană garantează dreptul oricărei persoane la judecarea în mod echitabil (...) a cauzei sale (...) care va hotărî (...) asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil.

Aplicabilitatea art. 6 în materie civilă este condiționată în primul rând de existența unei „contestații” cu privire la un drept ce poate fi disputat pe calea **unei acțiuni în justiție** în dreptul intern. În al doilea rând, contestația trebuie să fie reală și serioasă, și să privească existența dreptului, fie extinderea acestuia. De asemenea, în al treilea rând, rezultatul producerii trebuie să fie determinat cu privire la existența dreptului, trebuind să se facă dovada că acțiunea în justiție are „un obiect patrimonial” sau să privească drepturi și obligații cu caracter privat.

Potrivit jurisprudenței CEDO, art. 6 se aplică sub aspect civil „independent de calitatea părților, de natura legii care reglementează „contestația” și de „autoritatea competentă să tranșeze”.

Pentru aplicabilitatea art. 6 din Convenția Europeană nu prezintă nici o importanță caracterul legii aplicabile contestației respective în dreptul intern (civil, comercial, administrativ) sau natura autorității competente să soluționeze contestația (jurisdicție civilă, administrativă sau organ administrativ ori altele), ceea ce contează fiind caracterul „privat” al dreptului în cauză, pe care CEDO nu îl definește abstract, deși subliniază caracterul său personal sau patrimonial.

Cu valoare de principiu, CEDO a reținut că orice contestație avînd ca obiect „patrimonial” și întemeindu-se pe încălcarea unor drepturi patrimoniale se încadrează în noțiunea „drepturi și obligații civile”, în sensul autonom al acestei noțiuni conform art. 6.

12. Articolul 13 din Convenția Europeană stabilește că orice persoană ale cărei drepturi și libertăți recunoscute de Convenție au fost încălcate are dreptul să se adreseze efectiv unei instituții naționale, chiar și atunci cînd încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale.

Termenul „recurs efectiv”, în sensul acestui articol, urmează a fi privit nu ca o cale de atac instituită prin lege, ci ca un remediu real instituit la nivel național, conform căruia o persoană considerată victimă a unei violări ale drepturilor sale prevăzute de Convenție poate ataca în fața instanțelor judecătorești pretinsa violare.

Posibilitatea atacării pretinselor violări trebuie să aparțină nemijlocit pretensei victime și să nu depindă de discreția anumitor funcționari sau a altcuiva.

Deci, în cazul în care legea națională nu prevede dreptul la recurs efectiv în privința încălcării unui anumit drept prevăzut de Convenția Europeană, instanța de judecată urmează să primească plîngerea respectivă și să soluționeze cauza conform procedurii civile sau, după caz, penale, aplicînd direct prevederile acesteia.

13. Conform prevederilor art. 6 din Convenția Europeană, judecarea cauzelor privitoare la un drept civil sau o acuzație penală, așa după cum aceste noțiuni au fost definite în jurisprudența CEDO, urmează să fie efectuată în termen rezonabil.

Criteriile de apreciere a termenului rezonabil de judecare a cauzei au fost constatate de CEDO în cauza *Frydlender vs. France* ([GC], nr. 30979/96, § 43, *ECHR* 2000-VII), astfel Curtea a specificat că rezonabilitatea duratei procedurilor trebuie evaluată în lumina circumstanțelor cauzei, ținînd cont de următoarele

criterii: ***complexitatea cauzei, comportamentul reclamantului și al autorităților relevante și importanța cauzei pentru reclamant.***

Însă, necesitatea respectării termenelor rezonabile a procesului de judecată nu poate justifica limitarea altor drepturi, prevăzute în art. 6 din Convenția Europeană (*de exemplu, dreptul la egalitatea procedurală ale părților din proces, dreptul inculpatului de a pune o întrebare martorului acuzării*). Astfel, instanța nu ar trebui sub pretextul respectării termenelor rezonabile în cadrul procesului de judecată să refuze în cercetarea probelor necesare pentru o completă și corectă soluționare a cazului, care pe cale de consecință ar încălca principiul egalității armelor.

Respectarea termenului rezonabil la judecarea cauzei concrete se va verifica la solicitarea părților în condițiile: art. 192 Cod de procedură civilă; art.41 pct. 6¹) Cod de procedură penală de către judecătorul de instrucție; art.414 alin.(7) Cod de procedură penală de către instanța de apel; art.435 alin.(2) Cod de procedură penală de către instanța de recurs și, în caz de constatare, se va argumenta în hotărârea respectivă.

Un remediu intern eficient de apărare a dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei a fost instituit prin Legea nr. 87 din 21 aprilie 2011 „*Privind repararea de către stat a prejudiciului cauzat prin încălcarea dreptului la judecarea în termen rezonabil a cauzei sau a dreptului la executarea în termen rezonabil a hotărârii judecătorești*”.

Prin adoptarea acestei legi a fost instituit un mecanism clar prin care se asigură persoanei interesate posibilitatea de a solicita atât urgentarea procedurilor în cursul procedurii judiciare, cât și de a încasa compensația pentru prejudiciului cauzat prin încălcarea termenului rezonabil în procesul de examinare a cauzelor sau de executare a hotărârilor instanțelor judecătorești. Potrivit art. 1 alin. (2) din legea enunțată, aplicarea și interpretarea termenelor din această lege se face prin prisma legislației naționale, a prevederilor Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului.

Totodată, se reține asupra faptului că un factor negativ al încălcării termenului rezonabil la judecarea cauzei îl constituie - ***retrimiterea cauzelor la rejudecare.*** Astfel, CEDO în cauza *Cravcenco c. Moldovei*, hotărârea din 15.01.2008, a reiterat că, deși nu este în poziția de a analiza calitatea practicii judecătorești a instanțelor naționale, ea consideră că, „...***deoarece retrimiterea cauzelor la rejudecare este în mod obișnuit dispusă ca rezultat a erorilor comise de instanțele ierarhic inferioare, repetarea unor asemenea retrimiteri în cadrul unuia și aceluiași proces dezvăluie o deficiență gravă a sistemului judecătoresc*** (cauza *Wierciszewska c. Poloniei*, hotărârea din 25.11.2003, cauza *Pavlyulynets c. Ucrainei*, hotărârea din 06.09.2005).

14. Presumția nevinovăției, prevăzută de art. 21 din Constituția Republicii Moldova, art. 8 Cod de procedură penală, art. 6 § 2 din Convenția Europeană, reprezintă unul dintre aspectele procesului echitabil într-un caz penal. De aceea, în hotărârile instanțelor de judecată nu ar trebui să fie utilizate formulări din

conținutul cărora ar rezulta că o persoană a săvârșit o infracțiune în timp ce în privința acelei persoane lipsește o hotărîre de condamnare care a intrat în vigoare sau o hotărîre de încetare a procesului penal din motiv de nereabilitare.

Totodată, se accentuează că, potrivit prevederilor art. 6 § 1 din Convenția Europeană, în interpretarea CEDO, persoana privată de libertate are dreptul de a participa în proces civil.

15. O hotărîre CEDO, conform căreia s-a constatat o încălcare, poate atrage o varietate de măsuri de executare în funcție de natura violării:

- **executarea;**

- **măsuri individuale** - redeschiderea procedurii, (a se vedea cauza *Ghirea c. Moldovei*, hotărîrea din 26 iunie 2012), în care CEDO a constatat violarea art. 6 §1 din Convenția Europeană, deoarece instanța de apel a admis apelul tardiv al procurorului cu condamnarea reclamantului;

- **măsuri generale** - deficiență de ordin juridic în sistemul intern, care poate constitui o problemă structurală sau specifică, (a se vedea Cauza *Beian c. României*, hotărîrea din 6 decembrie 2007, § 37-409), unde CEDO s-a pronunțat destul de dur pe cazul aplicării neunitare a practicii judiciare;

- **cînd se impune perfecționarea cadrului legislativ**, (a se vedea hotărîrea în cauza *Iordachi și alții c. Moldovei din 10.02.2009, § 53*), unde s-a constatat că „...legislația Republicii Moldova nu acordă o protecție adecvată împotriva abuzului de putere din partea statului în domeniul interceptării convorbirilor telefonice. Prin urmare, ingerința în drepturile reclamantilor garantate de articolul 8 nu a fost „prevăzută de lege”.

16. Conform jurisprudenței CEDO, dreptul la judecarea într-un mod echitabil de către o instanță, așa cum este garantat de articolul 6 § 1 din Convenția Europeană, trebuie interpretat în lumina Preambulului Convenției, care, în partea sa relevantă, declară preeminența dreptului ca o parte a moștenirii comune a Statelor Contractante.

Unul dintre aspectele fundamentale ale preeminenței dreptului este principiul securității raporturilor juridice, care cere, între altele, ca atunci cînd instanțele judecătorești dau o apreciere finală unei chestiuni, constatarea lor să nu mai poată fi pusă în discuție (a se vedea cauza *Brumărescu c. României*, [GC], nr.28342/95, §61, ECHR 1999-VII, și cauza *Roșca c. Moldovei*, nr.6267/02, §24, 22 martie 2005).

Securitatea raporturilor juridice presupune respectarea principiului caracterului irevocabil al hotărîrilor judecătorești. Acest principiu cere ca nici o parte să nu aibă dreptul să solicite revizuirea unei hotărîri irevocabile și obligatorii doar cu scopul de a obține o reexaminare și o nouă determinare a cauzei. Competența instanțelor ierarhic superioare de revizuire trebuie exercitată pentru a corecta erorile judiciare și omisiunile justiției, dar nu pentru a efectua o nouă examinare. Revizuirea nu trebuie considerată un apel camuflat, iar simpla existență a două opinii diferite cu privire la aceeași chestiune nu este un temei de

reexaminare. O derogare de la acest principiu este justificată doar atunci când este necesară, pe motivul unor circumstanțe esențiale și convingătoare (cauza *Roșca*, citată mai sus, §25).

17. În conformitate cu prevederile art. 46 din Convenția Europeană, interpretate în lumina Recomandării Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr. R (2000) 2 din 19 ianuarie 2000 „*Cu privire la reexaminarea sau redeschiderea unor cazuri la nivel intern în urma hotărîrilor Curții Europene a Drepturilor Omului*” (în continuare Recomandare privind revizuirea), părțile contractante sînt încurajate să-și examineze sistemele juridice naționale în vederea asigurării că există posibilități adecvate pentru reexaminarea cauzei, inclusiv redeschiderea procedurilor, în cazuri în care Curtea a constatat o violare a Convenției, în special unde:

1. partea lezată continuă să suporte consecințe negative foarte grave datorită rezultatului deciziei naționale în cauză, care nu sînt în mod adecvat remediate prin satisfacția echitabilă și nu pot fi rectificate decît prin reexaminare sau redeschidere, și

2. din hotărîrea Curții rezultă că:

a) decizia națională contestată este în esență contrară Convenției, sau

b) violarea contestată este cauzată de erori sau deficiențe procedurale de o asemenea gravitate încît apare un dubiu serios în privința rezultatului procedurilor naționale contestate.

În acest sens se reține că nu orice încălcare a Convenției Europene sau a Protocoalelor sale comisă de Republica Moldova, constatată de către CEDO, reprezintă temei pentru revizuirea unei hotărîri judecătorești, în legătură cu noile circumstanțe.

Actul judecătoresc urmează a fi supus revizuirii în cazul în care petiționarul (justitiabilul) continuă să suporte consecințele negative ale unui astfel de act (*de exemplu, în cazul în care persoana continuă să fie în stare de arest contrar prevederilor Convenției*), iar compensarea unei satisfacții echitabile pentru prejudiciul cauzat acordată de CEDO petiționarului, în conformitate cu art. 41 din Convenția Europeană, sau alte mijloace care nu au legătură cu revizuirea, nu asigură restabilirea drepturilor și libertăților încălcate.

În același timp, încălcarea constatată de către CEDO permite cel puțin să se ajungă la una din concluzii că hotărîrea contestată este în esență contrară prevederilor Convenției Europene (ex.: hotărîrea privind expulzarea persoanei din țară a fost recunoscută de către CEDO contrară prevederilor art. 8 din Convenția Europeană), sau că încălcarea prevederilor Convenției sau a Protocoalelor sale, care poartă un caracter procedural, pune la îndoială rezultatele examinării cauzei (ex.: respingerea demersului privind efectuarea unei expertize, rezultatele căreia ar putea fi decisive (art. 6 din Convenția Europeană)).

La examinarea chestiunii privind necesitatea revizuirii actului judecătoresc urmează să se țină cont de raportul de cauzalitate dintre încălcarea prevederilor Convenției Europene și a Protocoalelor sale, constatată de CEDO, și consecințele nefavorabile pe care urmează să le suporte petiționarul.

În context, se mai menționează că legiuitorul, prin prisma art. 464¹ CPP, a stabilit că hotărârile irevocabile pronunțate în cauzele în care Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat o încălcare a drepturilor sau libertăților fundamentale ale omului ori a dispus scoaterea cauzei de pe rol ca urmare a soluționării amiabile a litigiului dintre stat și reclamanți pot fi supuse revizuirii dacă cel puțin una dintre consecințele grave ale încălcării Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și a protocoalelor adiționale la aceasta continuă să se producă și nu poate fi remediată decât prin revizuirea hotărârii pronunțate.

18. În cazul în care CEDO a constatat încălcări ale drepturilor procedurale ale persoanelor care sunt atrase în proces, precum și care nu sunt atrase în proces, dar care urmau a fi atrase în proces, instanța de judecată la revizuirea actului judecătoresc, înlăturînd, dacă aceasta este posibil în funcție de circumstanțele cauzei, de încălcările Convenției Europene sau a Protocoalelor sale, poate pronunța o hotărîre similară celei anterioare (art. 46 din Convenție, interpretat prin prisma Recomandării privind revizuirea).

19. Efectele hotărîrilor CEDO prin care se constată violarea de către instanțele naționale a drepturilor omului, consfințite în Convenția Europeană, cu ocazia anulării hotărîrilor rămase irevocabile, după epuizarea tuturor căilor de atac prevăzute de legislația națională, operează asupra acestor hotărîri prin intermediul căii de atac extraordinare, a revizuirii, prin care instanța își retractează propria hotărîre.

Prioritatea reglementărilor internaționale, a pactelor și tratatelor privitoare la drepturile fundamentale ale omului față de legislația internă, în cazul neconcordanței dintre acestea, precum și principiul de interpretare și aplicare a dispozițiilor constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și celelalte tratate la care Republica Moldova este parte, toate consacrate constituțional de art.4, motivează aplicarea reglementărilor legale privind revizuirea actelor de dispoziție judecătorești.

Procedura de revizuire a dispozițiilor judecătorești, inclusiv în legătură cu încălcările prevederilor Convenției și a Protocoalelor sale, constatate de CEDO, sînt reglementate de prevederile Capitolului XXXIX „Revizuirea hotărîrilor” din Codul de procedură civilă și Capitolul V, Secțiunea a 2-a „Revizuirea procesului penal” din Codul de procedură penală.

La fel, Codul contravențional permite revizuirea procedurilor judiciare contravenționale care pot fi sau sunt contrare Convenției Europene.

Articolul 475 alin. (2) Cod contravențional prevede că revizuirea poate fi solicitată dacă:

„a) instanța de judecată internațională, prin hotărîre, a constatat o încălcare a drepturilor și libertăților omului care poate fi reparată la o nouă judecare;

d) există o procedură pornită în cauza dată în fața unei instanțe internaționale;

Se reține că, în conformitate cu art. 464¹ alin. (4) CPP, *cererea de revizuire se face în termen de un an de la data publicării hotărîrii Curții Europene a Drepturilor Omului în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.*

În aspect civil, Capitolul XXXIX al Codului de procedură civilă nu prevede restricții și nu instituie termen de decădere în cazul omiterii termenului de declarare a cererii de revizuire prevăzut de art. 450 CPC. În acest sens, poate fi solicitată repunerea în termen în conformitate cu prevederile art. 116 CPC.

20. Articolul 4 alin. (1) din Protocolul nr.7 a Convenției Europene stabilește că nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit penal de 2 ori pentru săvîrșirea unei infracțiuni, pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărîre definitivă.

Însă această dispoziție, potrivit alin. (2) al acestui articol, nu împiedică redeschiderea procesului, conform legii și procedurii penale a statului respectiv, dacă fapte noi ori recent descoperite sau un viciu fundamental în cadrul procedurii precedente sînt de natură să afecteze hotărîrea pronunțată.

Redeschiderea procesului în cazul în care a fost adoptată o hotărîre irevocabilă afectată printr-un viciu fundamental este reglementată de art.452-457 Cod de procedură penală - recursul în anulare.

Ca viciu fundamental în cadrul procedurii precedente care a afectat hotărîrea pronunțată poate fi considerat încălcarea esențială a drepturilor și libertăților garantate de Convenția Europeană și reglementate de legislația națională prin lege procesuală sau prin lege materială.

Instanța de judecată care decide redeschiderea procesului în condițiile alineatului precedent urmează să motiveze care sînt acele prevederi ale legii procesuale sau materiale pe care le consideră drept viciu fundamental și care în cadrul procedurii precedente au afectat hotărîrea irevocabilă.

Astfel, în hotărîrea *Stoianova și Nedelcu c. României* din 4 august 2005, CEDO a menționat că, guvernul n-a demonstrat că repriza de urmăriri penale închise printr-o ordonanță a procurorului a avut un caracter excepțional (a se vedea *a contrario*, *Withey c. Marii Britanii*, no. 59493/00, CEDO 2003-X). Or, redeschiderea urmăririi penale a fost ordonată pe motivul că ancheta inițială nu a fost completă. În acest caz, asemenea lipsuri din partea autorităților nu pot fi imputate reclamantilor și nu ar trebui în concluzie să-i plaseze pe aceștia într-o situație defavorabilă.

La fel, cu referire la faza de judecare a cauzelor penale, CEDO a subliniat, referindu-se la noțiunea de „eroare judiciară”, că simpla considerare a faptului că investigația în cazul reclamantului era „incompletă și părtinitoare” sau a dus la achitarea „eronată”, nu poate prin ea însăși, în absența erorilor judiciare sau a unor încălcări serioase a procedurilor judecătorești, abuzuri de putere, erori evidente în aplicarea dreptului material sau a oricărui alt motiv important ce rezultă din interesul justiției, să indice prezența unei erori judiciare în procedura anterioară (a se vedea cauza *Radchikov c. Rusiei*, pct. 48, hotărîrea din 24 mai 2007).

21. Potrivit jurisprudenței CEDO, probele obținute într-un mod ilegal nu constituie în sine o încălcare a dreptului inculpatului la un proces echitabil. Astfel, CEDO a precizat, în cazul **Schenk c. Elveției** (*hotărîrea din 12 iulie 1988*), că utilizarea unei înregistrări ce poartă semnele ilegalității, din motiv că nu a fost ordonată de către judecătorul de instrucție, nu este o încălcare a unui proces echitabil, **deoarece apărarea a avut posibilitatea de a contesta autenticitatea înregistrărilor în termenii și modul stabilit prin lege.**

În acest context, se menționează că, prin prisma art.251 alin.(4) Cod de procedură penală, inculpatul poate invoca nulitatea relativă a actelor procedurale, dacă a fost invocată în cursul efectuării acțiunii - când partea este prezentă, sau la terminarea urmăririi penale - când partea ia cunoștință de materialele dosarului, sau în instanța de judecată - când partea a fost absentă la efectuarea acțiunii procesuale, precum și în cazul în care proba este prezentată nemijlocit în instanță.

Potrivit prevederilor art.95 Cod de procedură penală, partea apărării poate invoca la etapa urmăririi penale chestiunea admisibilității datelor în calitate de probe pe care o decide „...*organul de urmărire penală, din oficiu sau la cererea părților, ori, după caz, instanța de judecată*”.

22. Se reține că, în conformitate cu jurisprudența CEDO, instanțele de judecată sînt obligate să demonstreze circumstanțele ce țin de vinovăția inculpatului cu adoptarea unor soluții motivate, or, lipsa acestora atestă o încălcare a dreptului la un proces echitabil, astfel, CEDO a reiterat în acest sens că „...**în cazul în care instanțele judecătorești naționale se abțin de a da un răspuns special și explicit la cele mai importante întrebări, fără a acorda părții care a formulat-o posibilitatea de a ști dacă acest mijloc de apărare a fost neglijat sau respins, acest fapt se va considera ca o încălcare a dreptului la un proces echitabil.**” (Cazurile *Hiro Bălani c. Spaniei*, *Ruis Toriho c. Spaniei*, *Popov nr. 2 c. Moldovei*, *Albina c. României* etc.).

23. La înaintarea cererii cu privire la recuperarea prejudiciului în legătură cu constatarea de către CEDO a încălcării prevederilor Convenției Europene sau a Protocoalelor sale, instanțele judecătorești urmează să țină cont de temeiurile despăgubirii echitabile acordate reclamantului în conformitate cu art. 41 din Convenția Europeană. De exemplu, nu poate fi admisă acțiunea reclamantului privind repararea prejudiciului moral, cauzat ca urmare a tratamentului inuman, contrar art. 3 din Convenția Europeană, care a avut loc într-o anumită perioadă de timp, în cazul în care CEDO pentru aceleași temeiuri i-a acordat deja despăgubiri pentru prejudiciul cauzat.

Cu toate acestea, nu se admite respingerea cererii reclamantului privind repararea prejudiciului moral doar în legătură cu faptul că CEDO nu a acordat reclamantului astfel de despăgubiri, cu excepția cazului în care CEDO a considerat că simpla constatare a dreptului violat poate constitui în sine o satisfacție echitabilă suficientă.

24. Se abrogă Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție privind aplicarea

în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale nr. 17 din 19.06.2000.

**Președintele Curții Supreme de
Justiție**

Mihai Poalelungi

**Chișinău
09 iunie 2014
nr. 3**